

مسائل فقهی مالکیت و وراثت زمین در نظام های بهره برداران ایران با تکیه بر عقود و قوانین اسلامی

حضرت آیت‌الله عالمی^۱ - نماینده محترم ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی
و عضو مجلس خبرگان رهبری

بسم الله الرحمن الرحيم

یکی از مشکلات اصلی و عمده کشاورزی کشور، خرد بودن اراضی تحت مالکیت کشاورزان است. با توجه به گزارشات مبسوط و توضیحاتی که به طور مستمر در جلسات کارشناسی ارایه می شود، شرکت های سهامی زراعی و تعاونی های تولید روستایی از مطلوب ترین نظام های بهره برداری کشاورزی کشور می باشند؛ به گونه ای که هر کارشناسی که کمترین اطلاعاتی از کشاورزی داشته باشد، تفاوت های عمیق آنها را متوجه می شود. مثلا در شرکت سهامی زراعی خضری شهرستان قائن، کشاورزان فعال در مزرعه خود یکی با بازدهی پایین و دیگری با بازدهی بالا که یکی با هزینه کم و دیگری برداشت کمتر با هزینه زیاد به دست می آورد. این برداشت فراوان با کمترین آب و آن زمین کم محصول با بیشترین دوره آبدهی کمترین محصول را داشته که برای کارشناسان کشاورزی، آموزه های فراوانی را به دنبال دارد. با توجه به کاهش، رکود و دغدغه های نیروی انسانی در واحدهای خرد و پراکنده بهره برداران و نیز انسجام مدیریت در واحدهای سهامی زراعی، هر یک از کارشناسان و صاحب نظران مباحث کشاورزی به راحتی می تواند استدالات دقیق علمی خود را ارایه دهد. بنابراین، مهمترین وظیفه کارشناسان بخش کشاورزی، استفاده بهینه و بهره ور از منابع آب و زمین با کمترین ضایعات می باشد. توجه به این مسئله، یکی از فعالیت های

اساسی و مقدس کشور است که از باقیات صالحات فعالان و کارشناسان بخش کشاورزی به شمار می‌آید. ساماندهی و پشتیبانی از ارتقای بهره‌وری منابع تولید کشاورزی و بهبود آن در طول مدت و انجام وظایف محوله توسط کارشناسان بخش کشاورزی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

عقیده بر این است که مرتفع‌سازی مسائل و مشکلات مردم بویژه بهره‌برداران کشاورزی (به طور کلی جامعه روستایی) موجب اعتماد و اطمینان آنها نسبت به برنامه‌های دولت، مسئولان و سیاستگذاران می‌گردد. آمار تعداد واحدهای بهره‌برداری زیر ده هکتار نشان می‌دهد که این واحدها در طول یک دوره زمانی کوتاه از ۷۵ میلیون به بیش از ۳ میلیون رسیده؛ یعنی هر چه زمان بگذرد، اراضی کشاورزان، کوچکتر و کم‌بازده‌تر می‌شود به طوری که حرکت و روند آن موجب سقوط نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی می‌گردد و می‌بایست برای این بحران، تمهیدات و تدابیر لازم و صحیحی به کار گرفته شود. البته اکثر کارشناسان کشاورزی هم این معضل را گوشزد کرده‌اند. به منظور رفع مشکلات فراوان کشاورزان و نظام‌های بهره‌برداری بخش کشاورزی، ارائه پیشنهادات ارزنده و مفید توسط کلیه صاحب‌نظران و اساتید می‌باشد به طوری که علاوه بر ارتقای سطح تولید و معیشت بهره‌برداران، قوی‌ترین منطق حقوقی را به دنبال داشته باشد؛ یعنی می‌بایست با موازین حقوقی و اصول ضوابط اسلام انطباق داشته باشد.

به طور کلی به منظور پیشبرد اهداف فعالیت‌های وزارت جهاد کشاورزی در سطوح استانی، وجود یک سیستم ویژه با راهکارهای اساسی با توجه به شرایط منطقه‌ای ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا، انتخاب بهترین شیوه حقوقی و مشاوره با حقوقدانان برجسته می‌تواند مثمرتر باشد. مثلاً به کارگیری قضات متخصص قوه قضائیه لازم و ضروری است. حتی می‌توان از کارشناسان و قضاتی کمک گرفت که عمده فعالیت آنها در ارتباط با بررسی شکایات مردمی است.

برگزاری دوره‌های آموزشی در این زمینه، یکی از سازوکارهای مهم به منظور آمادگی ذهن آنها می‌باشد. نکته اساسی در این خصوص، حرکت فعالیت‌ها بر اساس موازین شرعی است؛ یعنی کلیه فعالیتها تحت عنوان یک عقد و قرارداد شرعی صورت گیرد تا عملیاتی و اجرایی باشد. قراردادهای و عقود شرعی در حکومت‌های اسلامی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱- عقود اسلامی که در شرح لمعه و تحریرالوسیله حضرت امام خمینی (ره) آمده و تعداد آنها از ۲۰ الی ۲۵ عقد شرعی تجاوز نمی‌کند.

۲- عقود غیر شرعی که تاکنون در محیط زندگی بشر تجربه شده و موازین استدلالی آن در علوم فقهی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به طور مثال عقود و قراردادهای موسسات بیمه که قبلاً نبوده ولی شرایط و محیط زندگی بشر ایجاب می‌کند که این گونه عقود باید وجود داشته باشند. این گونه عقود بنابر ضرورت جامعه با استدلالات کلی فقه و مبانی عقد، جایگاه خود را پیدا کرده و توسط مراجع فتوا دریافت کرده‌اند. البته عقود دیگری در جامعه بشری وجود دارد که به فضای علمی و وظیفه فقیه برمی‌گردد به طوری که در ادله فقهی و شرعی جستجو کند و هر جا لازم دانست حکم جواز بدهد. برخی از معاملات که در گذشته

نبوده توسط فقها براساس موازین و قواعد شرعی نظریه دوم طراحی شده و در خصوص آن، نظریه و حکم جواز اعلام می‌گردد.

بزرگان احکام فقهی عقیده دارند که هر جا که عقود مردمی از طریق فقه و شریعت منع صریح داشته باشد، مورد طرد قرار می‌گیرد و هرگاه منع شرعی نداشته باشد بدان عمل می‌شود. به هر حال نباید عقود را به همان ۲۰ الی ۲۵ عقود محدود ساخت که در کتابهای فقهی علمای اسلامی آمده است.

راه‌های وسعت و گشایش وجود دارد و باید حداکثر کار کارشناسی بر روی عقود و قراردادهای بین مردم انجام شود و نتیجه کار می‌بایست با فقهای حوزه و مراجع تقلید و یا فقهای شورای نگهبان مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. اگر هم مواردی که منع شریعت دارد، اصلاح گردد تا بالاخره، قانون با بررسی اولیه و بدون اشکال، مراحل بعدی و اجرایی خود را طی کند نه اینکه چندین بار بین مجلس و شورای نگهبان رفت و آمد کرده و نهایتاً به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال شود. مهمترین نکته در خصوص تصویب قوانین، پذیرش سخت مردم می‌باشد که در این راستا، انجام فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی و ایجاد باور در بین مردم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

وظیفه و تکلیف مهم معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری آن است که باید با مردم با صبر و حوصله و با اخلاق از موضع برادرانه برخورد شود. اگر کارشناسان وارد یک روستا شده و به صورت عملی کاری انجام گرفت، مردم باور کنند که برای خیر آنها وارد روستا شده‌اند. استفاده از شخصیت‌های موجه مناطق روستایی (مثلاً علمای دینی، شیوخ و معتمدین) می‌تواند در توجیه فعالیت‌های خیرخواهانه کارشناسان ترویج و آمادگی اذهان روستائیان نسبت به آموزه‌های علمی - ترویجی آنان ثمربخش باشد. یعنی فرد روستایی با شناخت و سابقه ذهنی چندین ساله‌ای که از آن شخصیت‌ها دارد، دیگر دغدغه‌های غصب سرمایه و محصول، هزینه و سلب مالکیت و خیلی از مسائل دیگر را ندارد.

در زمینه ارث و مسائل مربوط به آن در نص قرآن مواردی همچون ارث زن و مرد، نسبت به کلاله (پسر و دختر) بین همسر و فرزندان آمده و آیاتی هم در این خصوص وجود دارد. باید عنوان کرد که در بحث ارث و مسائل آن، هیچ‌کسی تقسیم‌نشدن را نمی‌پذیرد و می‌بایست به نص قرآن عمل کرد. نص هر کس به اندازه خودش پس ارث ببرد. قانون ارث وحی است اما در ارث دو بخش وجود دارد: ۱- بخش اصل انتقال مال به وارث که امر قهری و مالکیت آن حتمی است؛ یعنی کسی از انتقال مال نمی‌تواند جلوگیری بکند. پسر دو برابر دختر ارث می‌برد. در این قضیه کسی نمی‌تواند وارد شود. هر کس ایمان به وحی دارد باید آن را قبول کند. آیات قرآنی فراوانی وجود دارد که انکار ارث و میراث، انکار آیات قرآن مجید به شمار می‌آید. به هر حال، قانون ارث اشکال ایجاد نمی‌کند؛ بلکه تقسیم ارث است که اشکال ایجاد می‌کند و تقسیم ارث به غیر از انتقال ارث است. شریعت نسبت به آن مالی که به ارث می‌ماند، تقسیم را بر حسب همان قرار داده است. مثلاً وارث می‌میرد و یک درخت گردوی تنومند صد ساله باقی می‌ماند اگر چند اولاد داشته باشد، شریعت نمی‌گوید درخت را شاخه شاخه کنید و به هر کسی بدهید بلکه می‌گوید محصول را توزیع کنید.

لاستیک یک ماشین را جدا نمی‌کنند؛ بلکه اگر ماشین بماند، قیمت آن بین وارثین توزیع می‌شود. در باب مثال می‌توان این چنین نتیجه گرفت که توزیع ۱۰۰۰ هکتار زمین بین وارث به سودمندی کشور، زیانی وارد نمی‌کند. ولی اگر میراث ده هکتاری باشد می‌بایست قانون را به گونه‌ای تنظیم کرد که زمین زراعی نباید کمتر از ده هکتار باشد حتی اگر مالکین (وارثین) متعدد باشند. در اینجا می‌توان از مجلس شورای اسلامی و خبرگان مصوبه گرفت تا حداقل سودمندی اراضی کشور دچار اختلال نگردد. با استدلالات و نظریات کارشناسی و توجه به منافع اراضی (که قبل از هر چیزی به کشور اسلامی تعلق دارد) می‌توان ضوابط و قوانینی طرح کرد که مانع قطعه قطعه شدن زمین‌های کشور شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- متن سخنرانی حضرت آیت‌الله عالمی عضو محترم مجلس خبرگان رهبری و نماینده ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی که در تاریخ ۸۵/۲/۳۰ در جمع صاحب نظران و محققین در جلسه اتاق فکر نظام بهره‌برداری در دفتر معاونت محترم ترویج و نظام بهره‌برداری ایراد شده است